

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р **Кирилка Симеонова Тагарева** от катедра Психология на Педагогическия факултет на Пловдивски университет “Паисий Хилендарски”,

на дисертационния труд на **Ива Иванова Копринкова-Илиева** на тема: „**Емоционална лицева перцепция, емпатия и агресия в начална училищна възраст**“, за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2 Психология, научна специалност 05.06.05. Педагогическа и възрастова психология.

1. Общо представяне на докторанта и процедурата

Със заповед № 1138 от 17. 07. 2020 г. на Ректора на Югозападния университет „Неофит Рилски“ Благоевград (ЮЗУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Емоционална лицева перцепция, емпатия и агресия в начална училищна възраст“ за придобиване на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2. Психология, докторска програма Педагогическа и възрастова психология. Автор на дисертационния труд е Ива Иванова Копринкова-Илиева – редовен докторант към катедра „Психология“ с научен ръководител проф. д-р Иванка Василева Асенова от ЮЗУ.

Представеният от Ива Копринкова-Илиева комплект материали на електронен носител са в съответствие с Вътрешните правила за развитие на академичния състав ЮЗУ и съдържа всички изискуеми документи. Те са точно и коректно оформени.

Ива Иванова Копринкова-Илиева е завършила бакалавърска степен, специалност Психология в ЮЗУ през 2011 г. Завършила е магистърска степен по специалност Юридическа психология в ЮЗУ през 2013 г. През периода 2015-2020 г. се е обучавала в докторска програма по Педагогическа и възрастова психология към катедра „Психология“ във Философския факултет

на ЮЗУ. И. Копринкова-Илиева е работила като психолог и доброволец в сферата на социалните услуги, понастоящем е психолог в детска градина „Надежда“ в гр. Белица. Докторантката има общо 8 публикации, като 2 от тях са публикувани в сборник „Докторантите в науката“, една - в сп. „Психологически изследвания“, една - в сп. „Психологическа мисъл“ и др. Дисертационният труд на И. Копринкова-Илиева е обсъден и предложен за защита пред научно жури на заседание на катедра „Психология“ при ЮЗУ на 07.07.2020.

2. Значимост и актуалност на темата на дисертационния труд

Дисертационният труд на И. Копринкова-Илиева е посветен на важен проблем в психологията на развитието и педагогическата психология, свързан с агресията, емпатията и лицевата перцепцията в начална училищна възраст (средното детство). Като психологически конструкти перцепцията, емпатията и агресията отразяват опитите за осмисляне на когнитивното, емоционалното и социалното развитие. Научни изследвания сочат че, децата в средното детство достигат определено ниво на развитие на емоционалното разбиране, подкрепяно от познавателното разбиране и подобряване на приемането на чуждата гледна точка (Хофман, Р. Селман и др.). Проблемът, на който е посветен дисертационния труд е актуален в научно отношение, защото открива възможност да се постигне едно по-разширено разбиране за лицевата перцепция, емпатията и агресията в средното детство. Актуалността на проблема в приложно отношение се изразява в търсенето на пътища за намаляне на агресията в училищна среда. Дисертантката си поставя основния въпрос за развитието и взаимовръзката между способността за емоционална лицева перцепция, способността за емпатия и агресивното поведение на децата от начална училищна възраст, търсейки зависимости в два плана: в онтогенетичен план и по отношение на пола.

3. Познаване на проблема

Дисертантката И. Копринкова-Илиева познава състоянието на проблема и оценява творчески литературния материал, в литературния обзор личи умението ѝ да интерпретира критично дискутираните теоретични

постановки и емпирични факти.

4. Съответствие на избраните методики за изследване с поставените цел и задачи на дисертационния труд

Методиката отразява основния замисъл на изследването. И. Копринкова-Илиева избира да приложи три инструмента:

1. Скалата „Агресия“ от въпросник за агресия и депресия, даващ възможност за оценяване на равнището на агресия (Драголова, 2006). Тя включваща 11 твърдения с въпроси от затворен тип.

2. Тест за измерване на емпатия, позволяващ оценяването на степента на изразеност на способността за емпатия по отделните ѝ компоненти (“Feeling and Thinking” с автори Garton & Gringart, 2005, адаптиран за български условия от С. Стоянова, 2007). Тестът съдържа 18 твърдения, разпределени в четири скали: „Афективен компонент на емпатията“, „Когнитивен компонент на емпатията“, „Притеснение и загуба на контрол“ и „Вникване в преживяванията на другите“. Скалата на отговорите е петстепенна: „никога“, „рядко“, „понякога“, „често“ и „винаги“.

3. Тест за измерване на емоционалната лицева перцепция, обхващащ оценката на способността за разпознаване и назоваване на емоции по лицева експресия. Дисертантката използва фотографии от FACES база данни (Ebner, Riediger & Lindenberger, 2010). Тестът съдържа 6 лицеви експресии на шестте основни емоции– щастие, страх, изненада, гняв, отвращение и тъга, като от изследваното лице се изисква да избере лицевата експресия, съответстваща на изписаната дума, обозначаваща конкретна емоция. Вярното разпознаване се оценява с 1 точка, а грешното – с 0 точки.

Дисертантката избира да приложи следните математико-статистически методи, които са подходящи за обработка на данните:

- Independent-Samples T-Test – приложен за търсене на междугрупови различия;
- One way ANOVA - приложен за търсене на междугрупови различия;
- Chi-square analysis - използван за определяне различията в

процентното разпределение на участниците в групите в зависимост от тяхната степен на изразеност на изследваните личностни характеристики.

- Bivariate correlation по метода на Пиърсън - използван за установяване на взаимозависимостите между измерваните психологични променливи – емоционалната лицева перцепция и нивата на агресия, емпатия и нейните компоненти.

5. Обща оценка на дисертационния труд

Структурата на дисертационния труд на И. Копринкова - Илиева е класическа: увод, три глави, обобщения, изводи, препоръки, приноси, библиография и приложения. Общият обем на дисертацията е 220 стандартни машинописни страници. Използваните литературни източници са 622, от тях 18 са на български език, а 604 са на английски, немски и испански езици. Посочените източници включват значими разработки по разглеждания проблем както у нас, така и в чужбина.

В първата глава на дисертационния труд Ива Иванова Копринкова-Илиева прави задълбочен теоретичен анализ на литературата по изследваната проблематика. Анализът е фокусиран към трите изучавани конструкта: агресия, емпатия и емоционална лицева перцепция. Анализът за същността на всеки конструкт следва едно стройно изложение: концептуалност, фактори и специфика в начална училищна възраст. Разгледани са същността на агресивното поведение и на детската агресия, обсъдени са фактори за агресията с акцент върху възрастта и пола; анализирани са видове агресия като реактивната и проактивната агресия и е направена характеристика на агресията в средното детство. Подробен и съдържателен е анализът на емпатията: с представяне на различия, свързани с концептуализирането, фактори и развитие на емпатията в детството по отношение на възрастта и пола. В края на теоретичната част авторката И. Копринкова-Илиева е разгледала темата за емоционалната лицева перцепция; фактори, детерминиращи емоционалната лицева експресия и разлики във възрастта и пола. В цялата теоретична част на дисертацията са анализирани постановки и виждания на различни автори (Bandura, Davis, Ekman и др.), релевантни на

темата.

Теоретичните положения, сформирани в първа глава, стават изходна научна база на дисертатката в конструирането на собственото емпирично изследване, чийто цел, задачи, хипотези, са представени във втора глава на работата. Целта на изследването – изучаването на възрастовите промени в способността за емоционална лицева перцепция, способността за емпатия и агресията, както и на връзките между тях в начална училищна възраст - е достижима; задачите са в съответствие с целта. Издигнати са пет хипотези в изследването – трите се отнасят пряко до трите изследвани конструкта, четвъртата хипотеза задава предположение относно пола, а петата – предлага конструкция на връзката между лицева перцепция, емпатия и агресия. В тази глава дисертантката е представила трите използвани инструменти за постигане на целта. Участниците в изследването са общо 485 ученици от две общообразователни училища в гр.Благоевград, които са разпределени в четири възрастови групи.

Трета глава на дисертацията е посветена на резултатите от изследването и техният анализ. Направен е:

- сравнителен анализ на резултатите от ефекта на възрастта върху агресията, емпатията и емоционалната лицева перцепция;
- сравнителен анализ на резултатите относно ефекта на пола върху агресията, емпатията и емоционалната лицева перцепция;
- анализ на резултатите относно връзката между способността за емоционална лицева перцепция и нивата на агресия;
- анализ на резултатите относно връзката между способността за емоционална лицева перцепция и степента на изразеност на емпатията.

По този начин докторантката търси и намира окончателна оценка по основните направления в изследването. В таблици и диаграми са представени резултати и анализ на диагностиката на агресията, емпатията, емоционалната лицева перцепция, тенденции в развитието по пол и възраст и връзката между тях.

В заключението на дисертационния труд, въз основа на анализа на

получените резултати, Ива Иванова Копринкова-Илиева извежда изводи, които синтезират най-важните постижения в проучването относно динамиката в развитието на лицевата перцепция, емпатията, агресивността през средното детство като цяло (независимо от пола) и по пол, както и тяхната взаимосвързаност.

6. Обсъждане и анализиране на получените резултати от проведеното изследване и проверка на издигнатите хипотези

В своето емпирично изследване Ива Иванова Копринкова-Илиева издига обща хипотеза за наличие на възрастови и полови различия в нивата на агресията, на способността за емпатия и способността за емоционална лицева перцепция през времето на началната училищна възраст. Докторантката формулира пет изследователски хипотези: Първата е свързана с очакването, че ще има съществено увеличаване на равнището на агресия в периода на началната училищна възраст. Сравнителният анализ на данните от изследването от скала „Агресия“ свидетелства за липса на значима възрастова промяна по отношение на агресията при учениците от първи до четвърти клас и по този начин дисертантката, осмисляйки резултатите, заключава, че първата хипотеза в изследването не се потвърждава. Втората хипотеза постулира, че способността за емпатия търпи развитие в периода на средното детство. С факти и аргументи докторантката доказва, че хипотезата е потвърдена частично, тъй като значими промени са разкрити по факторите „Когнитивен компонент на емпатията“ и „Вникване в преживяванията на другите, докато по факторите „Афективен компонент на емпатията“ и „Притеснение и загуба на контрол“ и по общата емпатия, различията са несъществени. Трета хипотеза засяга способността за емоционална лицева перцепция и за нея се предполага, че тя ще търпи развитие в периода на начална училищна възраст. Докторантката Ива Копринкова-Илиева анализира и интерпретира получените резултати от прилагането на теста, които разкриват определена динамика в развитието на емоционалната лицева перцепция: учениците от всички възрастови групи обикновено най-лесно и с най-голяма точност разпознават емоциите щастие

и гняв, а най-трудно изненада и страх. С допълнителна обосновка докторантката научно доказва потвърждаването на тази хипотеза. Четвъртата хипотеза е свързана с половите различия и се изразява в предположението, че момчетата в начална училищна възраст демонстрират по-ниски нива на агресия и по-добре развити способности за емпатия и за емоционална лицева перцепция в сравнение с момчетата. Докторантката анализира и обобщава получените резултати и научно доказва хипотезата. По същия детайлен начин докторантката работи по структурата на доказателството на петата хипотеза, която се потвърждава: в начална училищна възраст (независимо от половата принадлежност) по-добре развитата способност за емоционална лицева перцепция е свързана с по-добре развита способност за емпатия и по-ниски равнища на агресия.

Като цяло, обсъждането и анализирането на получените резултати от изследването и проверката на издигнатите хипотези е осъществено от докторантката И. Копринкова-Илиева прецизно, ясно и точно.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Научно-приложните приноси в дисертационния труд се заключават в прилагане на нов подход към изучаване на емоционалната перцепция, емпатията и агресията в средно детство. Приемам приносите, които отговарят на съдържанието на дисертационния труд и се заключават в следното: 1. Направен е опит за синтезиране и систематизиране на значимите схващания за агресията, емпатията и емоционалната лицева перцепция, и факторите, детерминиращи тяхното развитие в средното детство. 2. Проведено е собствено емпирично изследване на онтогенетичната динамика на агресията, емпатията и емоционалната лицева перцепция и на връзките между тях при деца на възраст 7 до 11 години. 3. Получени са емпирични доказателства за връзка между способността за емоционална лицева перцепция и нивата на агресия; между способността за емоционална лицева перцепция и емпатията с нейните компоненти. 4. Получени са факти за това, че нивото на агресия и общата емпатия не търпят съществена промяна през

средното детство. 5. Получени са факти за съществено намаляване на изразеността на два от компонентите на емпатията – „Когнитивен компонент“ и „Вникване в преживяванията на другите“ от началото към края на началната училищна възраст.

Научно-приложните приноси се заключават във възможността за разработване на обучителни програми за развитие на уменията за разпознаване на лицевите експесии и засилване на емпатията с цел овладяване и превенция на агресията в начална училищна възраст.

8. Автореферат

Авторефератът дава ясна представа за дисертационния труд. Той е направен според изискванията и отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

9. Критични забележки и препоръки

Нямам критични забележки и препоръки към изследването и комплекта предоставени материали.

Заключение

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ).

Дисертационният труд показва, че Ива Иванова Копринкова-Илиева притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност Педагогическа и възрастова психология като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’ на Ива Иванова Копринкова-Илиева в област на

висше образование: Социални, стопански и правни науки, професионално направление Психология, докторска програма Педагогическа и възрастова психология.

08.09.2019г.

Рецензент:

/доц. д-р Кирилка Тагарева/